

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРОПЕДЕВТИЧНИЙ АСПЕКТ

FUNCTIONS OF THE STATE IN MODERN CONDITIONS: PROPEDEUTIC ASPECT

Завгородня Ю.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Актуальність проблематики дослідження в межах вітчизняного правознавства зумовлюється особливостями епохи постмодерну, формуванням громадянського суспільства, впровадженням демократичних засад діяльності органів публічної влади, формуванням правової держави та значною мірою окупацією частини української території сусідньою державою.

Метою дослідження є акцентування на окремих основних напрямках діяльності сучасної держави, що відображають її сутність.

Видається недоцільним виокремлення наряду з поняттями «функції держави» та «завдання держави» ще й поняття «цілі держави», враховуючи неаргументованість такого розмежування. Стверджується, що, розкриваючи функції держави, недоцільно висвітлювати завдання держави через їх збіг за змістом, що зумовлено усталеним підходом до використання тих чи інших термінів у межах різних правових традицій.

Видається недоцільним розмежовувати функції держави на основні та неосновні, виходячи з етимології терміна «функція».

Обґрунтовано, що, досліджуючи функції держави, варто акцентувати на тих напрямках діяльності держави, що визначають її функціональне призначення та здійснюються в ключових сферах соціального життя.

Обґрунтовується, що невід'ємною функцією сучасної демократичної держави є забезпечення людських прав та основоположних свобод. Наголошується, що йдеться про права як природні, невід'ємні та фундаментальні можливості людини, які існують незалежно від їх формального закріплення в тексті нормативно-правових актів, а не про права людини як можливості особи, що визначаються і гарантуються законом. У сучасній демократичній державі права людини сприймаються як рівні можливості, що однаковою мірою притаманні всім людям, незалежно від різних ознак. Акцентується на необхідності забезпечення прав дитини.

Наступною невід'ємною функцією сучасної демократичної держави є охоронна, що пов'язана із забезпеченням безпеки суспільства, території його функціонування.

Резюмується, що в сучасній демократичній державі серед інших напрямів її діяльності особливе місце посідають охоронна функція та функція забезпечення прав та основоположних свобод людини. Якщо держава не виконує функцію забезпечення прав та основоположних свобод людини, то вона не може вважатися демократичною.

Ключові слова: демократична держава, забезпечення прав людини, людські права, охоронна функція, функція держави.

The urgency of the study within the domestic jurisprudence is stipulated by the peculiarities of the postmodern era, the formation of civil society, the introduction of democratic principles of public authorities, forming law-abiding state and, to a large extent, the occupation of part of the Ukrainian territory by neighboring state.

The purpose of the study is to focus on some of the main activities of the modern state, reflecting its essence.

It is inexpedient to single out, along with the concepts of "functions of the state" and "tasks of the state" also the concept of "goals of the state", given the lack of argumentation of such a distinction. It is argued that in disclosing the functions of the state, it is impractical to cover the tasks of the state due to their coincidence in content, due to the established approach to the use of certain terms within various legal traditions.

It is inexpedient to distinguish the functions of the state into basic and non-basic, based on the etymology of the term "function".

It is substantiated that in the study of the functions of the state the attention should be paid to those areas of state activity that determine its functional purpose and which are carried out in key areas of social life.

It is argued that the inalienable function of a modern democracy is to ensure human rights and fundamental freedoms. It is emphasized that these are rights natural, inalienable and fundamental human capabilities existing regardless of their formal enshrinement in the text of regulations, and not human rights as human capabilities, which are defined and guaranteed by the law. In a modern democratic state, human rights are perceived as equal opportunities that are equally common to all people, regardless of various characteristics. Emphasis is placed on the necessity to ensure the rights of the child.

The next integral function of a modern democratic state is the protective function, which is associated with ensuring the security of society, the territory of its functioning.

It is summarized that within the modern democratic state, among other areas of its activities, a special place is occupied by the protective function and the function of ensuring human rights and fundamental freedoms. If the state does not perform the function of ensuring human rights and fundamental freedoms, it cannot be considered democratic.

Key words: democratic state, ensuring human rights, human rights, protective function, state function.

Актуальність. Найбільш прогресивною формою організації суспільства стала держава. Саме вона взяла на себе значну кількість повноважень щодо забезпечення порядку в соціумі, безпеки, охорони території та ін. Поступово держава брала на себе дедалі більшу кількість завдань, що своєю чергою вимагало передачі їй народом більших можливостей щодо втручання у приватність людини. Внаслідок цього середньовічна держава зосередила у своїх руках надзвичайні повноваження, що стало одним із факторів Реформації та Відродження.

Водночас суспільні трансформації, що призвели до формування нової епохи – епохи постмодернізму, – позначилися на усіх соціальних сферах та явищах, у тому числі й на державі. У цей час у державах західної правової традиції формується громадянське суспільство, що є свого роду опонентом держави, який починає перебирати на себе низку її функцій, зокрема в соціальній сфері. Особливої актуальності набув волонтерський рух.

Для України проблематика значного переосмислення функцій держави набула особливої актуальності у 1991 році, що зумовлено здобуттям незалежності, відмовою нової держави від тоталітарних та авторитарних засобів управління суспільством та спробою запровадження реальної демократії, формуванням правової держави. Вказані обставини не могли не позначитися на основних напрямках діяльності публічної влади.

Іншим наступним фактором, що зумовив переоцінку основних напрямів діяльності української держави стала агресія з боку сусідньої держави, окупація частини української території (це показало певну інституційну неспроможність держави відповідати на виклики сучасності, адекватно визначати національні інтереси та оцінювати стан національної безпеки, чинники, що на нього впливають).

Окрім того, варто також вказати, що функції демократичної держави та функції держав тоталітарних та автори-

тарних певною мірою відрізняються, зокрема в контексті їх змістовного наповнення. Так, використання народом України права на спротив свавільній владі у 2004 році та 2013–2014 роках також доцільно розцінювати як чинник необхідності переосмислення основних напрямів діяльності української держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наведені вище обставини зумовили посилення уваги науковців до проблематики функцій держави, зокрема, через український контекст. У цьому аспекті варто згадати дослідження О. Марущак щодо висвітлення змісту поняття «функції держави», в якому автор зазначає, що «визначення функцій держави залежить від низки чинників – правових, політичних, ідеологічних, соціальних та ін.» [1, с. 17]. Заслуговує на увагу і теза автора про те, що нині немає усталеного розуміння функцій держави у вітчизняній правничій науці, є плюралізм підходів до інтерпретації позначуваного цим поняттям явища. При цьому «в західній правовій науці функції держави не є базовою категорією, а основна увага приділяється цілям і задачам» [1, с. 17]. Додамо, що у вітчизняній навчальній та науковій літературі намагаються розмежувати функції держави, цілі держави, завдання держави, однак чітких критеріїв такого поділу не наводиться. Тому цілком закономірним є положення, означене О. Марущак щодо особливостей терміносистеми вітчизняної теорії держави та західної.

У контексті нашого дослідження варто згадати і наукову роботу І. Дубинського, присвячену проблематиці історичної ретроспективи функцій держави. Вітчизняним правником «проаналізовано функції держави і показано, що вони не є усталеним і незмінним феноменом, фундаментальним і застиглим у своєму розвитку, а залежно від конкретно-історичних умов елементи цих загальних функцій можуть набувати самостійного значення і ознак самостійності» [2, с. 18]. Наведене положення підтверджує означене нами вище щодо актуальності переосмислення змісту та сутності функцій держави в сучасних умовах.

Зазначимо також, що предметом гносеології вітчизняних науковців стали і основні напрями діяльності держави в окремих сферах суспільної діяльності. Так, наприклад, Т. Барановська досліджувала функції сучасної держави у сфері розвитку місцевого самоврядування [3]. Не можна не погодитись з авторкою щодо наведених характеристик важливості пізнання функцій держави в означеній нею сфері: «Сучасне реальне віддалення населення і держави одне від одного зумовлює байдужість держави до місцевих справ, з одного боку, та відсторонення жителів від участі в управлінських процесах, патерналістських настроїв, абсентеїзму, проявів громадської пасивності та політичної апатії, з іншого. Крім того, залишається проблемою відсутність в апараті державної влади та місцевого самоврядування якісного кадрового потенціалу» [3].

Загалом варто зазначити, що проблематика основних напрямів діяльності держави була предметом аналізу таких вітчизняних науковців, як Є.В. Білозьоров, В.П. Влащенко, О.Б. Горова, В.Є. Гулієв, С.Д. Гусарєв, А.І. Денісов, А.М. Завальний, Н.В. Заяць, Р.А. Калюжний, О.В. Петришин, О.Д. Тихомиров, М.В. Цвік та ін.

Мета статті. Метою цього дослідження є акцентування на окремих основних напрямках діяльності сучасної держави, що відображають її сутність.

Виклад основного матеріалу. Перед висвітленням основних положень, що розкривають зміст і спрямованість сучасної держави, враховуючи плюралізм розуміння досліджуваного поняття «функції держави», визначимо низку методологічних передумов пізнання предмета дослідження.

По-перше, вважаємо недоцільним виокремлювати наряду з поняттями «функції держави» та «завдання держави» ще й поняття «цілі держави». Заслуговує на увагу теза вітчизняних науковців, що «в науковій і навчальній

літературі вчені, котрі висвітлюють питання функцій держави, зазвичай або взагалі уникають загальнотеоретичної характеристики категорій «цілі держави» та «завдання держави», або обмежуються вказівкою на їх зв'язок із функціями держави» [4, с. 57], оскільки наведені визначення цілей держави (мети держави) фактично ідентичні або функціям держави, або завданням, що вказує на неаргументованість такого виокремлення. Окрім цього, розкриваючи функції держави, недоцільно висвітлювати завдання держави через їх збіг за змістом (що зумовлено усталеним підходом до використання тих чи інших термінів у межах різних правових традицій).

До цього варто додати, що ми не розмежуємо функції держави на основні та неосновні, виходячи з етимології терміна «функція». Якщо явище чи предмет матеріального світу виконують певні функції, то вона є іманентною його характеристикою. Не заперечуємо, що окремі предмети можна використовувати і не за їх функціонального спрямованістю, водночас за таких умов не можна стверджувати, що такий спосіб використання є неосновною функцією цього предмета.

Можливо, саме з огляду на означене більшість науковців, наводячи дефініцію поняття «функції держави», використовують термін «основні напрями діяльності», що й вказує на те, що під функціями доцільно розуміти саме виконувани напрями функціонування відповідного явища, реалізацію його функціонального призначення.

По-друге, під функціями держави ми розуміємо певні напрями її діяльності, яким іманентні певні характеристики. У цьому контексті ми повністю поділяємо тезу О. Коломоєць, що «функції сучасної держави варто розуміти як конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрями реалізації діяльності держави в ключових сферах життя суспільства» [5, с. 43].

Наведені два положення містять дві важливі складові частини, які і визначають логіку подальшого нашого дослідження: ми акцентуємо на тих напрямках діяльності держави, що визначають її функціональне призначення та здійснюються в ключових сферах соціального життя.

Одним із факторів виникнення держави стала неспроможність додержавного суспільства забезпечити членам соціуму базовий рівень захисту. Маємо на увазі життя людей, їх безпеку. Навряд чи хтось буде заперечувати, що у стані небезпеки неможливе нормальне і стабільне функціонування суспільства. Отже, варто погодитись зі словами А. Капуловського: «Головним суб'єктом забезпечення безпеки особистості і суспільства є держава в особі своїх інститутів. Мета інститутів держави – управляти станом нормальної життєдіяльності людей і встановлювати порядок, який забезпечує їхні права і безпеку» [6, с. 50].

До того ж варто зазначити, що наведене положення стосується повною мірою як демократичних держав, так і країн із недемократичним державно-правовим режимом. У демократичній державі складова частина забезпечення безпеки має свою особливість: пріоритетним у забезпеченні безпеки держави і суспільства є саме суспільство, а точніше – окрема людина з іманентними їй правами та основоположними свободами. Саме тому в демократичному суспільстві перевага надається забезпеченню людських прав. Наголосимо, що подібне положення закріплено і в національному законодавстві. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України саме людина з її правами та свободами визнана основною цінністю, саме людські права визнані тими чинниками, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави та встановлюють відповідальність держави перед людиною [7]. Цей конституційний припис втілює в собі аксіологічну складову частину сучасної демократичної держави та відповідає традиціям західної правової культури, що знайшли відображення в низці міжнародних актів, які належать як до *soft law*, так і *hard law*. У цьому контексті не можна не

згадати слова В. Андріїва, що «сьогодні визнання і юридична захищеність прав і свобод людини та громадянина справедливо вважається головною ознакою правової державності. Саме за цією ознакою сучасна демократія відрізняється від своїх історичних прототипів, стає більш вираженою і гуманною» [8, с. 4].

Таким чином, невід'ємною функцією сучасної демократичної держави є забезпечення людських прав та основоположних свобод. При цьому варто наголосити, що йдеться про права як природні, невід'ємні та фундаментальні можливості людини, які існують незалежно від їх формального закріплення в тексті нормативно-правових актів, а не про права людини як можливості особи, що визначаються і гарантуються законом. Оскільки в останньому випадку йдеться уже не про права, а про пільги чи іншу правову категорію (хоча саме так і сприймалися права в межах радянської держави та деяких інших країн; наявність прав залежала від волевиявлення органів державної влади, що об'єктивувалось у прескриптивний текст. Додамо, що й донині у вітчизняній науці та навчальній юридичній літературі зустрічаються такі визначення прав людини).

Необхідно також наголосити, що в сучасній демократичній державі права людини сприймаються як рівні можливості, що однаковою мірою притаманні всім людям, незалежно від «раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак» [7].

І у цьому контексті варто зазначити такий аспект, як забезпечення прав дитини. Ця проблематика актуалізувалась в Україні протягом останніх десяти років, однак і донині є нагальною і потребує розв'язання, зокрема, в аспекті такої характеристики людських прав, як рівність. Доволі часто вітчизняні правники твердять про необхідність кардинального переосмислення прав дитини, оскільки вони зазвичай не сприймаються «нарівні» з правами повнолітньої людини. «Дитина не є власністю батьків або держави, як не є і дорослим у мініатюрі. Рудименти застарілого праворозуміння ще є в національному законодавстві. Так, Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» визначає дітей та молодь як об'єкт соціальної роботи» [9, с. 411], – зазначає Н. Крестовська. Такий контекст вітчизняного правового мислення підкреслювали і ми [10].

Наступною невід'ємною функцією сучасної демократичної держави є охоронна. Зазначимо, що в науковій літе-

ратурі називаються різні терміни на позначення вказаного напрямку діяльності держави. Зазвичай науковці послуговуються поряд із терміном «охоронна функція» терміном «правоохоронна функція». Як зазначає О. Кобзар, «узагальнюючи всі вищевикладені позиції науковців до змісту правоохоронної функції держави, можна назвати такі основні підходи: по-перше, вона розуміється як напрям державної діяльності; по-друге, як напрям державної політики; по-третє, до правоохоронної функції зазвичай зараховують охорону або захист конституційного ладу, законності, правопорядку, прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, а також інших об'єктів» [11, с. 11]. Загалом погоджуючись із наведеним, варто вказати на те, що саме в сучасних умовах доцільно розмежувати функцію забезпечення прав людини та основоположних свобод й охоронну функцію. При цьому перша має більш внутрішню спрямованість – визнання прав людини і створення умов щодо їх реалізації на території своєї юрисдикції, виконання низки позитивних та негативних обов'язків у царині людських прав (хоча це не виключає і зовнішній аспект діяльності держави – участь у забезпеченні прав людини на регіональному та міжнародному рівнях), а друга має більш зовнішню спрямованість: охорона території від зовнішніх посягань, забезпечення державного суверенітету від втручання зі сторони іноземних елементів тощо (що не виключає і внутрішній аспект діяльності – протидія порушникам національних інтересів на власній території та ін.).

Доволі чітко цей аспект діяльності держави в межах України (водночас можна стверджувати, що і в межах держав, що мають кордони з російською державою, і деяких інших) проявився з 2014 року у зв'язку з окупацією частини території України.

Висновки. Таким чином, проблематика функцій сучасної держави потребує комплексного і системного дослідження, з огляду на ті обставини, що стали факторами зміни орієнтирів діяльності суспільства в епоху постмодерну. У сучасній демократичній державі серед інших напрямів її діяльності особливе місце посідають охоронна функція (пов'язана із забезпеченням безпеки суспільства, території його функціонування) та функція забезпечення прав та основоположних свобод людини (якщо держава не виконує цю функцію, то вона не може вважатися демократичною; при цьому важливим є сприйняття людських прав як природних, невід'ємних, фундаментальних та рівних можливостей особи).

ЛІТЕРАТУРА

1. Марущак О.А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 17–21.
2. Дубинський І.Ю. Функції держави як найважливіші напрями розвитку держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 4. С. 18–21.
3. Барановська Т. Функції сучасної держави у сфері розвитку місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=924>
4. Теорія держави і права: підруч. / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016; Ліра ЛТД. 480 с.
5. Коломоєць О.В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 41–44.
6. Капуловський А.В. Забезпечення безпеки особистості як дієвий механізм реагування на загрози національній безпеці. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 8. С. 48–55.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
8. Андріїв В.М. Права та свободи людини і громадянина як визначальні категорії правничої науки. *Форум права*. 2006. № 3. С. 4–8.
9. Крестовська Н.М. Сучасне розуміння прав дитини. *Форум права*. 2011. № 3. С. 409–413.
10. Завгородня Ю.С. Зобов'язання держави у сфері забезпечення прав дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 27–33.
11. Кобзар О.Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9 (51). С. 7–13.